

Karadeniz Bölgesinde Ulaşım Hizmeti Veren Hayrî Kurumlar Bağlamında Emir Süleyman Bey Vakfı ve Bakacak Derbendi*

Mehmet Fatsa**

Öz

Süleyman Bey, Osmanlı idaresinin tesisinden önce Karadeniz Bölgesi'nin bir kısmına hâkim olan Hacıemiroğulları Beyliği'nin son hükümdarıdır. 1397 yılında Giresun şehrinin fethi ve sonra da civar köylerin iskâna açılması sırasında, devletin görevi olan bazı hizmetlerin hallini kurduğu vakıflar aracılığıyla sağlamaya çalışmıştır. Yörede iskân edilen Çepnilerin manevi lideri Yakup Halife adına vakıflar tesis ederek, sahildeki limanlar ile Şebinkarahisar şehri arasındaki umumi yolların kontrolü, imarı ve güvenliğinin sağlanmasında da aynı yöntemi kullanmıştır. Osmanlı idaresinin tesisinden bir süre sonra ortaya çıkan Safevi tehdidi karşısında söz konusu ulaşım rotası, stratejik bakımdan önem kazanmış, bu yüzden yerel beyler ve merkezi idare tarafından da yeni vakıf gelirlerle burası tahkim edilmiştir. Öte yandan Giresun şehrinin doğusunda kritik bir noktada bulunan Gedikkaya Kalesi, Bakacak Derbendi adıyla bu ulaşım sistemi içindeki yerini almıştır. Yol boyunca dereler üzerine inşa edilen köprüler, derbent yapısı küçük garnizonlar; yolcuların ihtiyacının karşılanması için tesis edilen zaviyeler ve camiler 19. Yüzyılın sonlarına kadar bu ulaşım sistemi içinde hizmet vermeye devam etmiştir.

Anahtar kelimeler: Giresun, Emir Süleyman Bey, vakıf, Yakup Halife, derbent, Bakacak.

Emir Süleyman Bey Waqf and Bakacak Derbendi in the Context of Charitable Institutions Providing Transportation Services in the Black Sea Region

Abstract

Süleyman Bey was the last ruler of the Hacıemiroğulları Principality which commanded part of the Black Sea region before Ottoman rule was established. During the conquest of Giresun in 1397 and the subsequent settlement of the surrounding villages, Süleyman Bey ran certain services, which were the responsibility of the state, via the non-profitable waqfs he established. By allocating waqfs on behalf of Yakup Halife, the spiritual leader of the Çepni, who were newly settled in the region, Süleyman Bey also provided for the construction and security of the public road between ports and Sebinkarahisar. The castle of Gedikkaya, which was located at a strategic location near Giresun, was integrated into the same transportation network with the name "Bakacak Derbendi." This road was used during the consequent settlement by Süleyman Bey and gained more importance with the emergence of the Safevi threat in the East whereby it was fortified by new waqfs during the Ottoman period. Bridges, which were located on the road route, small garrisons called "derbent," and lodges and mosques which provided public soup kitchens and worship services were actively integrated into this transportation system until the end of 19th century.

Keywords: Giresun, Süleyman Bey, waqf, Yakup Halife, derbent, Bakacak.

* DOI: 10.16971/vakiflar.1271492

Makalenin Geliş Tarihi / Received Date: Mart 2023 / March 2023

Makalenin Kabul Tarihi / Accepted Date: Kasım 2023 / November 2023

** Daire Başkanı / Giresun Üniversitesi, Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı: Giresun / Türkiye;
mehmet.fatsa@hotmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6706-8777>.

Giriş

Karadeniz Bölgesi'nin Osmanlı idaresine geçişinden önce yaşanan fetih ve iskân sürecine ilişkin son yıllarda faydalı çalışmalarla kuşkusuz önemli bir mesafe alınmıştır.¹ Buna rağmen elde edilen yeni bilgi ve belgeler, konunun hala araştırılmaya muhtaç yanları bulunduğunu göstermektedir. Özellikle Hacıemiroğulları Beyi Emir Süleyman Bey'in Ordu ve Giresun yöresinde yürüttüğü faaliyetler esnasında, ona eşlik eden fakılar ve dervişler ile bunlar adına kurulan vakıfların kamu otoritesini temsilen oynadıkları etkin rol meselesi, dikkat çekmeye devam etmektedir. Giresun şehrinin doğu yönünden denize dökülen akarsuyun oluşturduğu Aksu Vadisi boyunca uzanan tarihi yolun bir kısmının söz konusu dervişler nezaretindeki vakıflar eliyle idare edilmesi, bu bağlamda konuyu daha da ilginç hale getirmektedir.

İşte bahsi geçen vadide Süleyman Bey'in adamlarından Yakup Halife'ye kurdurduğu zaviye ve ilişkili kurumların, devrin şartlarında icra ettikleri fonksiyon bu çalışmanın konusunu teşkil etmektedir. Kamuoyunda yeterince bilinmeyen bu konuya açıklık getirmek suretiyle yörenin tarihi gelişimine katkıda bulunmak da çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Temelde saha çalışması ve arşiv materyallerine dayanarak ele alacağımız bu meseleyi incelemeye geçmeden önce *derbent* kavramının ne anlama geldiğine ve Süleyman Bey'in yörede yürüttüğü fetih ve iskân faaliyetine ilişkin kısa bir bilgi vermek faydalı olacaktır.

Bilindiği gibi umumî yollarda seyahat edenlerin, ticarî limanların ve kırsalda yaşayanların emniyetinin sağlanması; yolların ve köprülerin bakımlarının yapılması amacıyla inşa edilmiş garnizonlara *derbent*, burada görev yapan askerî personele de *derbentçi* denilmiştir. Halk arasında toponomik bir kavramı olarak *devret* şeklinde de geçen bu kelimenin Türkçedeki karşılığı ise *belen'*dir (Sâmi, 1317: 604; Halaçoğlu, 2003: 173; Orhonlu, 1990: 9, 65). Esasında müstahkem derbentler, etrafi surlarla çevrili küçük garnizonlardan/karakollardan oluşur. Müştamilâtında dükkânlar, cami veya mescit, han, hamam, değirmen, fırın ve zaviye/aşevleri yer alır. Genellikle iskân mıntıkları dışında, eşkiya baskınlarına uğrama ihtimali olan geçitlere; ticaret yollarını ve limanları görüp gözetleyebilecek yüksek noktalara inşa edilirler. Bu yüzden bir yerde derbent kurulması, o yerin güvenli olup olmadığı şartına bağlanmıştır (A. DVNSMHM. d, nr. 145/187; Orhonlu, 1990: 10-11, 19; Pakalın, 1983: 425).

Bu çalışmanın esasını teşkil eden derbent yapıları, mütevellisi zaviye şeyhi olan bir vakıf marifetiyle idare edilmiş, yöre coğrafyasına ve sosyolojik şartlara göre de yapılandırılmıştır. Aksu Vadisi'nde bazı köprüler, değirmenler, kale ve yol kalıntılarına bu sistemin tarihi izleri olarak bugün hala rastlanabilmektedir. Eski kaynaklarda köylerde yaşayan halkın bir kısmı geçit bekçisi anlamında *derbentçi*, köprülerin ve yolların bakımlarını yapmaları nedeniyle de *köprücü* veya *meremmetçi* şeklinde yazılmıştır. Bu kişilerin görevlerine mukabil *tekâlif-i örfiye* ve *avârız-ı divâniye* gibi bazı vergilerden muaf oldukları anlaşılmaktadır. Memleketin iskâna açılması ve şenlendirilmesi amacıyla tahsis edilen vakıflar sayesinde derbentlerin idaresi böylece kolay bir hal almıştır. Bu alanda yetki ve sorumluluk sahibi olan dervişler, yollar üzerinde *âyendeye* ve *revendeye* (gelen gidene) hizmet etmeleri mukabilinde çeşitli şekillerde ödüllendirilmiş, hatta vakıf senetlerine konulan özel bazı şartlarla beylerin ve yöredeki yöneticilerin bunlara müdahalesinin önüne geçilmeye çalışılmıştır (İnalçık, 2003: 152-156; Barkan, 1942: 300).

Giresun sahillerini Karahisar üzerinden Anadolu'nun iç kesimlerine bağlayan ve o çağın tek ana ulaşım rotası olan kara yolunun güvenliğinin sağlanması, bakım ve onarımının yapılarak kullanım istikrarının korunması, kuşkusuz fetih ve iskân sürecini yöneten Süleyman Bey için de stratejik önemde bir meseleydi. Zira yörede Türk iskânını kalıcı kılmak, iç kesimlerden istihsal edilen maden, kereste ve dokuma gibi varlıkların nakliye işini sorunsuz şekilde sürdürebilmek büyük ölçüde buna bağlıydı. Nitekim yaklaşık bir asır

¹ Bu konuda müracaat edilebilecek kaynaklar için bkz. Kamil Yavuz, Ordu Yöresi Bibliyografyası, Ankara 2021; Nazım Kuruca-Mustafa Cin, Giresun İli Bibliyografyası, Giresun 2019.

önce yörede bazı askerî operasyonlarda bulunan Kuşdoğan Bey'in, gerekli lojistiği sağlamadan hareket etmesi, 1301 yılında Pontus kralı II. Alexios'a yenilmesine neden olmuş ve Giresun Kalesi kaybedilmiş, iskân süreci de gecikerek gerçekleşebilmiştir (Emecen, 2018: 133-144). Muhtemelen olayı bilen Süleyman Bey'in daha tedbirli davrandığı, geride bıraktığı coğrafyada bir takım hayrî kurumlar tesis ederek kurumsallaşmaya, dolayısıyla da sivil yerleşimi kalıcı hale getirmeye özel bir önem verdiği anlaşılmaktadır.

Tahrir defterlerine yansıyan beyanlardan anlaşılmaktadır ki, Süleyman Bey, emrinde kalabalık bir güçle² Aksu Vadisi'nin üst kesiminden başlattığı faaliyetini kuzey yönünde hareket ederek sürdürmüştü; nüfuzlu beylere temliklerde bulunmuş, hatta Şeyh Mustafa adlı derviş karakterli bir beye Yavuzkema Beldesi'nde bir cuma camisi ve bir de zaviye kurdurmuştur.³ Aynı vadinin orta ve aşağı kesiminde Yakup Halife adıyla anılan zaviye, derbent ve cami tesis edilmiştir. Sahile yakın bir noktadaki kadim güvenlik yapısı olan *Bakacak Derbendi* de alınarak bu rota ile ilişkilendirilmiş, daha işlevsel hale getirilmiştir (Esterebâdî, 1990: 485). Böylece Giresun Kale şehrinin karadan ablukası da önemli ölçüde gerçekleştirilmiştir.

Emir Süleyman Bey Vakfı ve Yakup Halife Zaviyesi

Bilindiği gibi Süleyman Bey, Hacıemiroğulları Beyliği'nin en ünlü hükümdarıdır. Karadeniz sahil kesiminin fethi büyük ölçüde onun zamanında tamamlanmış, Giresun şehri fethedilmiş ve Çepni Türklerinin yöredeki iskânı da bu dönemde hız kazanarak sürdürülmüştür. Aksu Vadisi'nde yürüttüğü faaliyetleri esnasında Çepnilerin ileri gelenlerinden Yakup Halife'yle ortak hareket etmesi bu sürecin karakterini yansıtmaması bakımından ilgi çekici bir gelişmedir. Konuyla ilgili olarak bilinen ilk resmi bilgi, yörede Osmanlı idaresinin tesisinden 25 yıl sonraya ait tahrir defterinde yer almıştır. Buna kayıta şimdi Giresun merkeze bağlı Duroğlu Beldesi'nin mahallesi olan Guraba'dan söz edilirken "karye-i Guraba /Vakf-ı Süleyman Beğ, zâviye-i Yakup Halife" denildikten sonra 30 kişinin adı verilmiştir. Bunlardan Kasım Halife adlı şahsın *tek-yedâr* olduğu, beş kişinin de *fakîh* sıfatıyla tekkede görevli ve fakat ilmiye zümresine mensup oldukları belirtilmiştir (BOA, MAD 828: 712). Kısa olmasına rağmen bu kayıttan Yakup Halife'nin hayatta olmadığı, yerine muhtemelen neslinden gelen Kasım'ın baktığı, ayrıca akraba-i taallukatıyla birlikte Guraba köyünde Süleyman Bey'in tesis ettiği tekke, cami ve medreseden oluşan küçük bir vakıf külliyyede hizmet ettikleri anlaşılmaktadır. 1515 tarihli tahrirde konu biraz daha aydınlığa kavuşturulmaktadır. Şahıs adları hariç, söz konusu kaydın transkripsiyonu şöyledir:

"Evkâf-ı hânedân-ı mefhârü'l-ârifin Yakub Halife, ma'a câmi'-i hod ber-müceb-i vakfiye-i Süleyman Beğ mîr-i Çepniyân ve Mehmed Beğ mirâhûr el-müştehir Bıyıklu

Mezkûr Yakub Halife, ehl-i velâyet ve sâhib-i kerâmet kimesne olmağın, Çepni beğlerinden Süleyman Beğ zikrolan karyeleri mezkûr Yakub Halife'nin hânedânına ve câmi'ine vakf idüp, kadîmden ilâ yevminâ hâzâ. Bunlardan *öşr* ve rüsûm alına gelmeyüb sâir Bakacak Derbendi'nden Yakub Halife ve Süleyman Halife *Köprüsü'*ne hizmet idüp ra'iyet oluna gelmişler.

2 1402 yılında Timur'a elçi giden İspanyol Clavijo, Giresun şehrine de uğramış, burayı Hacıemiroğulları adına yöneten beyin emrinde 10.000 kişilik askerî güç olduğunu belirtmiştir ki, muhtemelen bu kuvvet söz konusu tarihten 5 yıl önce fethi gerçekleştiren Süleyman Bey'e bağlı birliklerdi (Clavijo, 1939: 76-77).

3 Dereli'nin Yıldız köyüne tekabül eden Çağlız'a bağlı Karalar Çatağı yaylasından bahisle, 1515 tarihli tahrirde şu ifadeler yer verilir: Karalar Çatağı der-yaylak/Ber müceb-i mektûb-ı Süleyman Beğ, der tasarruf-ı İbrahim bin Seydi Ahmed. Mezkûr İbrahim sipahizâde olup elinde Sultan Mehmed Han beratı olmağın yine sipahi kayıt olundu. Mülk-ü kadîm der karye-i Çağlız, rüsûm talep olunmaya. (BOA, TT 52: 675; 288: 780); Sarvan köyünde bir parça yerin tasarruf hakkından söz edilirken de "ber müceb-i mektûb-ı Yusuf Beğ veled-i Süleyman Beğ" ibaresi yer alır. Aynı şekilde 1583'te Barça köyündeki yerlere ilişkin de "İbrahim Beğ veled-i Süleyman Beğ" denir. Yani Süleyman Bey adlı şahsın oğulları Yusuf Bey ve İbrahim Bey yörede dirlik tasarruf eden beyler olarak kaydedilmiştir ki, muhtemelen bu şahıslar Emir Süleyman Bey'in ahfadındandır. Vadi içinde "Emürlü" diye bir köy ünitesinin kurulmuş olması da bu ihtimali artırmaktadır (BOA, TT 52: 639, 641, 669, 670; 387: 748; 288: 731, 733, 756, 773; TK 43:163b).

**Karadenizde Ulaşım Hizmeti Veren Hayrî Kurumlar
Bağlamında Emir Süleyman Bey Vakfı ve Bakacak Derbendi**

Hânedân-ı mezkûreden her kim şeyh olursa mutasarrıf olub, Âyende ve revendeye hizmet idüb, avârız vâki' oldukça avârızâtдан emîn olub, bunların *öşrüne ve rüsûmu*na ve arûsiyesine ve cerâimine ve doğanı yuvasına ve kurbanına ve kışlağına ve yaylağına sancak beğinden ve sübaşından ve çeribaşından ve gayriden kimesne, vechun mine'l-vücûh dahl u ta'arruz itmeye, deyü emr olunduğu sebebden, Defter-i Ced'd-i Sultân'ı'ye kayd olundu" (BOA, TT 52: 680-681; 387: 762; BOA, KK.d. 2697: 90a).

Görüldüğü gibi kaydın ilk kısmında *Hacıemiroğulları* Emiri Süleyman Bey'in, civar köyleri ve mezarları, Çepni topluluğunun manevi önderi Yakup Halife'nin zaviyesine ve camisine akar temin etmek için vakfettiği belirtilmiştir. Onun, bu işi Giresun Kalesi'ni fethi öncesinde 1396 yılı içinde yapmış olması gerekir (Esterebâdî, 1990: 310). Olayın yaşandığı tarihten yüz yılı aşkın bir zaman sonra 1514-1515 yılları arasında Trabzon Sancak Beyi olan Bıyıklı Mehmed Paşa'nın da aynı yolu izleyerek, vakıf tahsisinde bulunduğu, böylece o yıllarda büyük bir problem olan Safevi tehdidine karşı mahalli manada tedbirli olmaya çalıştığına işaret edilmiştir. Sultan II. Bayezid döneminde 1496 yılında hazırlandığı anlaşılan bir vakfiyeye ait istinsah metinde Çepni liderlerinden Özlemiş Bey'in de yine bu tekkeye akar tahsisinde bulunduğu ifade edilmiştir (BOA, MAD 828: 743-746; BOA, TT 52: 680).⁴ Gerek Emir Süleyman Bey'in, çağdaşı Özlemiş Bey'in, gerekse sonraki yıllarda gelen devlet adamlarının, derbent sistemi ve onunla ilişkili dinî/hayrî kurumların istikrarını korumaya özel önem verdikleri, hatta halkın kültürel yönü ve dini temayülü ile de ilgilenme gereği duydukları anlaşılmaktadır.⁵

Yakup Halife ve hanedanına vakfedilen yerler tam olarak belirtilmese de 1486 tarihli tahrirde Süleyman Bey'in kendi mülkü olan Davutçukuru ile Guraba köyünü vakfettiği açık bir dille ifade edilmiştir (BOA, MAD 828: 711). Burası zaviyenin kurulduğu yerin doğusunda, Yakup Halife Camisi'nin bulunduğu mevkiye tekabül eder. Bu tarihten 10 yıl sonra yeni düzenleme yapılmış, zaviye gelirlerini artırmaya yönelik başka adımlar da atılmıştır. Tahrir kayıtlarına yansıyan bu düzenlemelere bakılarak Yakup Halife vakfına konu yerler şöyle ifade edilebilir: Avcıderesi, Sakaralanı, İlyas köyü, Atmacaalanı, Döngel, Armutalanı, Eyrigeriş, Arpa, Halkalı, Gebek, Sarvan, Andırın, Kızılot, Çatak, Sukucak, Sekkek, Kızılcaoluk, Çıkrıkkapı, Koçalı, Pancar-kertli, Güdüldere ve Arpaçukuru şeklinde belirtilmiştir. Bazıları hisse olan bu yerlerin bir kısmı Keşap ve Dereli ilçeleri ile Giresun merkeze bağlı köylerde, diğerleri de yaylalar bölgesindedir. Vakfedilen yerlerin sınırlarını tam olarak tespit edip güncellemek mümkün değildir. Giresun kadısının hüccetine göre Bıyıklı Mehmet Bey tarafından hibe edilen mülkün sınırları da şöyledir: "Güneyde Soğuk Pınar ve Karaca Kaya Boğazı ile Arpa köyüne, doğuda Beğ Suyu Derbendi'nden Düvenci Deresi'ne, kuzeyde Kuş Ağacı'ndan Yar'a, batıda da Ahmet Ekizi başından Tafnal Geçegine." (BOA, TT 52: 678-680; 288: 755; 387:762).

Metnin ikinci kısmında Yakup Halife "ehl-i velâyet, sâhib-i kerâmet kimesne" şeklinde tavsif edilip övülürken, başka bir belgede Hz. Peygamber soyundan olduğu, hatta Sarvan köyünden Mevlana Şeyh Ali adlı bir âlimin (müderrisin) onun hanedanına hizmette bulunacağı ifade edilerek, saygın biri olduğu belirtilmek istenmiştir. Bununla, halkın devlete bağlılığını artıracak önderlerin üstte tutulmaya çalışıldığı

4 Yakup Halife vakfına dair düzenlenmiş orijinal belgeler maalesef elde değildir. Bu çalışmada değerlendirme konusu edilen istinsah vakfiye senedi, Giresun Müzesi Müdürü Hulusi Güleç marifetiyle ulaştığımız Barça köyü nüfusuna kayıtlı Şevki Altun elinde muhafaza edilen nüshadır. Söz konusu belgenin tercümesi İsmail Bozalioğlu tarafından yayınlanmıştır (Bozalioğlu, 1997: 400-401).

5 Esterebâdî, Süleyman Bey'in, askerî ve siyasi yönüne ilaveten kültürel vasfını da vurgulamak için "kılıç ve kalem konusunda emsali yoktu" ifadesini kullanır (Esterebâdî, 1990: 310). Özlemiş Bey'in, Keşap yöresi fatihi olduğu bilgisi dışında detay yoktur.

anlaşılmaktadır (BOA, TT 52: 680; 288: 669-670; 387: 748; TK 43: 166b; C. ADL 81 / 4860).⁶ Yine aynı kısımda *Bakacak Derbendi* diye başka bir ulaşım güvenlik yapısından söz edilmiş ve iki derbent arasındaki dereler üzerine kurulu köprülerin bakım ve onarım işlerinin Yakup Halife'nin soyundan gelen ve yukarıda adı geçen köyler ahalisine verildiği belirtilmiştir. Böylece Giresun şehri ile sahil limanlarının dış dünya ile bağlantısını sağlayan kara yolunun kontrol istikrarı da korunmaya çalışılmıştır. Metnin son kısmında ise Yakup Halife ailesine (hanedanına) mensup her kim şeyh olursa *âyende ve revendeye/gelen* gide-ne hizmet edecek, buna mukabil vergilerden de muaf tutulacaklardır. Ayrıca yöreye hükmeden veya hükmedecek olan beyler de bu düzeni bozamayacak, umumi yollar üzerine kurulu derbent sistemi, hizmet istikrarını sürdürmüş olacaktır. Bu uygulama aslında Emir Süleyman Bey'in fethettiği topraklardaki iskânın kalıcı olmasını sağlamaya yönelik olarak aldığı tedbirleri ele vermektedir.

Yine anlaşılıyor ki, *Yakup Halife'*ye kurdukları zaviye, sosyal tesis olmanın ötesinde, yol ve köprü gibi yapıların imarından, ayrıca askerî nitelikli derbent hizmetlerinin yürütülmesinden de sorumlu tutulmuştur. Burada dikkatleri çekebilecek başka bir husus da çalışmamızın esasına taalluk eden Bakacak Derbendi ile Yakup Halife ve Süleyman Halife köprülerinin nerelerde tesis edildiği, ayrıca ulaşım düzeni içinde varsa diğer yapılarla olan ilişkilerinin hangi düzeyde olduğu meselesidir. Konunun aydınlığa kavuşturulabilmesi yine dönemin kaynaklarının el verdiği bilgiler nispetinde mümkün olacaktır. Nitekim 1515 tarihli mufassal tahrir defterinin Çalış köyü ile ilgili ve 1530 tarihli mücmel defterin Barça köyü ile ilgili kısımlarında yer alan ibareler, konunun aydınlığa kavuşturulmasına yardımcı olabilecek niteliktedir. Söz konusu kayıtlar şöyledir:

“Mezkûr *Çalışlu cemâ'ati* Çalış kurbunda olan Söğüt Köprüsü'nü ihyâ idüb atlu ve yaya geçmeğe kâbil köprü etmeğe ilzâm olundukları sebepten köprücü tayin olundular. *Müdâm köprüyü* ihyâ ideler. Mezkûr karyeden (Barça) on dokuz nefer kimesne Yakub Halife köprülerine köprücü olub Yakup Halife Derbendi'ne derbentçi ve meremmetî oldukları sebepten ber-karâr-ı sâbık *köprücü ve derbentçi ta'yîn* olundular. *Mâdâmki* zikir olunan hizmete layıklar avâriz teklif olunmaya deyu emr olundu” (TT 52: 668; 387: 749-750; 288: 724; BOA, KK.d 2697: 98a-b).

Bu ibarelere göre Yakup Halife adına kayıtlı köprüler ve derbent yapıları Barça köyünden yürüme mesafede, muhtemelen de zaviyenin bulunduğu Duroğlu civarındadır. Köy halkından 19 kişi, bir yandan köprülerin ve derbentin bakım ve onarım işlerini yaparken, diğer yandan da *derbentçi* sıfatıyla, eşkiya baskınlarına karşı yolların güvenliğini sağlamakla mükelleftir. Yani bu civarda *derbent bekçiliği* yapan askerî bir zümre söz konusudur. “Ber karar-ı sâbık” denilmek suretiyle de görevlendirme işinin çok önceden yapıldığına işaret edilmiştir ki, bununla Hacıemiroğulları beyi Emir Süleyman Bey'in icraatları kast edilmiş olmalıdır. Bu hizmetin, bir vakıf tesis edilerek Yakup Halife adlı derviş marifetiyle yürütülmesi ise beylikler döneminin ve ilk dönem Osmanlı idarecilerinin sahada egemen olma usulünü, kamu hizmetlerini yürütmede kullandıkları yöntemi göstermektedir. Başka bir ifadeyle Yakup Halife ve nesebi, dinî hizmetler yanında yol ve köprülerin imarı ve güvenliğinin sağlanması gibi devlete ait işleri de üstlenmiş durumdadır. Süleyman Bey'in bu ulaşım ve güvenlik sistemini, İpekyolu ile Karadeniz limanlarını iribatlayan rota üzerinde kurup sürdürmek istemesi ise ilk iskân sürecinin karakteriyle doğrudan ilgilidir.

6 16. yüzyıl başlarında mezhepçi temeller üzerine kurulan Safevî Devleti'nin propagandalarıyla meydana gelen “Kızılbaş Fetretî”nin bölge halkı üzerindeki etkisini azaltma çabalarını bu mahallî örnekte de görüyoruz. Bu yüzden dönemin tahrir defterlerinde, yerel halkla merkezî idare arasındaki bağı güçlendiren şahsiyetlerin önderlik vasıflarını belirtmek için “kutbü'l-ârifin, mefharü'l-ârifin, sâlih ve mütedeyyin, ehli velâyet sahib-i kerâmet, riâyeti vâcip, vâiz ve nâsîh kimesne...” gibi ibarelerle anılmalarına sıkça rastlanır (Fatsa, 2021: 123-145).

**Karadenizde Ulaşım Hizmeti Veren Hayrî Kurumlar
Bağlamında Emir Süleyman Bey Vakfı ve Bakacak Derbendi**

Fotoğraf 1. Karahisar-Giresun yolunda önemli bir menzil noktası: Dereli ilçe merkezindeki Hanyanı Mevkii (Köprünün solunda cami, sağında karakol ve hanlar var).

Kayıtlarda köprülerin bulunduğu lokasyona değinilmemiş ise de günümüze ulaşan bazı yapı kalıntılarından hareketle yaklaşık bir mevki belirlemek mümkündür. Nitekim sahadaki çalışmalarımız sırasında Duroğlu beldesinden geçen Yavuzkema beldesi yolu üzerinde iki adet, Duroğlu Tekke (Çatak) mahallesinde ise bir adet köprünün halen mevcut durumda olduğunu görme imkânımız olmuştur. (Fotoğraf-2)⁷ Ahşap veya taş malzeme ile inşa edilmiş olan derbent (karakol) yapısının da aynı mevkide, bitki örtüsü içinde zamanla kaybolduğu düşünülebilir. Yine aynı bölgede Yağmurca köyünde Yavşan deresi üzerinde ve Dereli ilçe merkezindeki tek gözlü taş köprülerin bu ulaşım sisteminin birer kalıntısı olduğuna şüphe yoktur (Fotoğraf-1).

Tablo-1: Yakup Halife zaviyesinin 1530 itibariyle gelir durumu

Akarın Adı ve Cinsi	Miktarı	Akarın Adı ve Cinsi	Miktarı
Bennak (Hane) Resmi	540	Ceviz Öşrü	15
Caba (Hane) Resmi	221	Bal Öşrü	50
Hınta (Buğday) Öşrü	400	Kendir Öşrü	30
Cev (Arpa) Öşrü	350	Koyun Resmi	28
Darı Öşrü	400	Gerdek Akçası	60
Meyve Öşrü	25	Cerâim Resmi	40
Asiyab (3 Adet değirmen) Resmi	40	Doğan (Avcı Kuş)	50
GENEL TOPLAM		2.249 Akçe	
Kaynak: BOA, TT 52: 680-681; 387: 762.			

Öte yandan aynı coğrafyada iskâna açılmanın sağladığı kolaylık nedeniyle Barça köyünden biri *hâtip* 7 kişi, Güney köyden dört, Emürlü'den 10, Uzgur ve Kayadibi köylerinden birer kişi Yakup Halife Camisi'nde görevli kaydedilmiştir. Bu kişilerin görev tanımları yapılırken Süleyman Bey'in fetih ve iskân faaliyeti sırasında Duroğlu Guraba'da kurduğu karargâh (ordu) mescidine atfen "*Câmî*"-i Ordu/*Câmî*"-i

⁷ Çay Köprü, sel sularının etkisiyle 1864'te yıkılıp yeniden yapılmıştır (BOA, A. MKT. MHM 320: 82). Cumhuriyet devrinde tekrar yıkılınca yapılamamış, ayak kalıntıları Dereli karayolunun genişlemesi sırasında ortadan kaldırılmıştır. Çağlayan Mahallesi yol ayırımındaki köprü üzerine de beton köprü inşa edilmiştir.

Süleyman Beğ” tabirleri tercih edilmiştir (BOA, TT 52: 619, 639, 678, 680-681; 387: 656).⁸ Vadi boyu ilerleyen yolun Dereli ve Keşap ilçe merkezleriyle de bağlantılı olduğu ve bu yüzden çevre köyler halkı arasından Vanazıd, Kızılöz, Şimşir ve Şemseddin derbentlerine görevli seçtikleri haber verilmiştir (BOA, TT 52: 680-681; 288: 755; 387: 748-749; TK 43: 152a; BOA, KK.d 2697: 97a).

Tablo-2: *Yakup Halife Zaviyesi'nin 1515 yılı itibariyle personel durumu*

	Görevli Kişiler	Görevli Oldukları Kurumlar	İkamet Yeri	
1	Kasım Halife oğlu Seyyid Yusuf Halife	Müşterek Zaviyedârlar	Çatak ve Emürlü (Homurlu) Köyleri	
2	Kasım Halife oğlu Murad Halife			
3	Kasım Halife'nin kardeşi Ramazan Fakı	Yakup Halife Camisi'nde İmam ve mülazımlar		
4	Ali Fakı, Salih Fakı, Hüseyin Fakı, Mustafa Fakı, Tayyip (?) Fakı (Ayrıca 5 kişi mülazım)			
5	Kasım Fakih oğlu İlyas Fakı	Yakup Halife Camisi'nde Müezzin		
6	Mevlana Şeyh Ali	Yakup Halife Zaviyesi'nde İmam-Hatip ve Müderris	Sarvan Köyü	
7	Şeyh oğlu İbrahim Fakı, Mustafa Fakı ve Tayyip Fakı; Ramazan oğlu Fethullah ve Nurullah; Kasım Fakı oğlu Siddık Fakı, Halil ve oğlu Yusuf Fakı (7 kişi)	Yakup Halife Camisi'nde cüzhanlar	Çatak (Duroğlu) Köyü	
8	İlyas Fakih oğlu Piri ve Şeyh Tamu oğlu Abdullah	Yakup Halife Cami'nde Mülazımlar		Güneyköy
9	Hacı Yusuf oğlu İbrahim			Uzgun Köyü
10	Şeyh Doğan oğlu Halil			Emürlü Köyü
11	Salih Fakı			
12	Süleyman oğlu Murat	Yakup Halife Camisi'nde meremmetçi	Alınyoma Köyü	
13	Seydi Ahmed	Yakup Halife Zaviyesinde hizmetkâr	Kayadibi Köyü	

Kaynak: BOA, MAD 828: 711; BOA, TT 52: 618, 619, 633, 640-641, 669-670, 678-681.

Fotoğraf-2a-b. *Yakup Halife köprülerinden (Duroğlu Beldesi Çatakaltı mevkii) ve Şeyh Mustafa Zaviyesi yapılarından Çifteler Köprüsü ve değirmen (Yavuzkema Beldesi)*

Bu yollar üzerinde, ihtiyaç duyulan noktalarda birer mescit veya cuma camisi, yolcuların konaklayabilecekleri zaviyeler, akarsular üzerine köprüler; nihayet bu sistemin imar ve güvenlik işlerini yürütecek şekilde tesis edilen derbentler eski kayıtlara konu edilmiştir (Barkan, 1942: 299-302) Nitekim Dereli ilçesine bağlı Yavuzkema Beldesi'nde Şeyh Mustafa Zaviyesi ve Bodar Camisi, Kızıltaş köyünde Hacı İlyas Zaviyesi⁹ ve Göcü Camisi; Güdül ve Semayil'de Şimşir Derbendi ve Şeyh Murad Zaviyesi; Sarvan köyünde Kızılöz Derbendi ve

⁸ “Câmi’-i ordu” tabiri, Taceddinoğulları Beyliği'nin merkezi Çarşamba ilçesi Ordu köyü için de kullanılmıştır (BOA, C.EV 166: 8299; KK 43: 142b).

⁹ Hacı İlyas Zaviyesi, Şebinkarahisar Emiri Melik Ahmed Bey tarafından yine benzer bir amaç için 1368 yılında kurulmuştur (VGM, VD, 2113: 333-334).

**Karadenizde Ulaşım Hizmeti Veren Hayrî Kurumlar
Bağlamında Emir Süleyman Bey Vakfı ve Bakacak Derbendi**

Derviş Hamza Zaviyesi; Karahisar Avutmuş Mahallesinde Şeyh Süleyman Zaviyesi ve Behramşah Camisi bu minvalde hizmet emiş vakıf kurumlarıdır (BOA, TT 52: 677,670; 288: 731, 751-752; 255: 509;557: 29).

Yakup Halife adına kayıtlı ulaşım derbent sisteminin başlangıç noktası ise Giresun sahil kesimindeki Gedikkaya Kalesi ile ona yakın mevkiye inşa edilmiş olan Kayadibi Camisi ve Derviş Murad Zaviyesi'dir. Zaman içinde bozulmalar görülsede bu ulaşım sisteminin 19. yüzyıl ortalarına kadar işletildiği, derbent muhafızlarına ve zaviye personeline ait işe defterlerinden anlaşılmaktadır (BOA, EV.d 15200/1: 2b; BOA, ML. MSF.d 16784; BOA, Y. PRK. UM 6/33; BOA, A. DVNSMHM. d 115 / 2609).

Tablo 3. Aksu Vadisi'nde köprücü ve derbentçilerin görev tanımları ve sayıları (1515-1530)

	Görevlilerin Seçildiği Köyler	Görev Tanımları	Görevli Sayısı
1	Alınyoma (Camili)		
2	Barça	Yakup Halife Derbendi'nde derbentçi, meremmetçi ve köprücüler	19 nefer
3	Çalış	Söğüt Köprüsü'nde köprücüler	36 nefer
4	Çatak (Duroğlu)	Yakup Halife Derbendi'nde derbentçi ve köprücüler	19 nefer
5	Dereli (Akkaya)	Derbentçiler (Görev yeri yazılmamış)	2 nefer
6	Güdü	Şimşir Derbendi'nde derbentçi	9 nefer
7	Köpeklü (Yağmurca)	Köprücü(Görev yeri yazılmamış)	6 nefer
8	Semayil (Yüce)	Şimşir Derbendi'nde derbentçi	4 nefer
	TOPLAM		95 nefer

Kaynak: BOA, TT 52: 644, 648, 654, 659, 668, 677; 387: 749, 750; 288: 741, 770; TK 43: 153b; KK. d, 2697: 97b.

Gedikkaya Kalesi veya Bakacak Derbendi

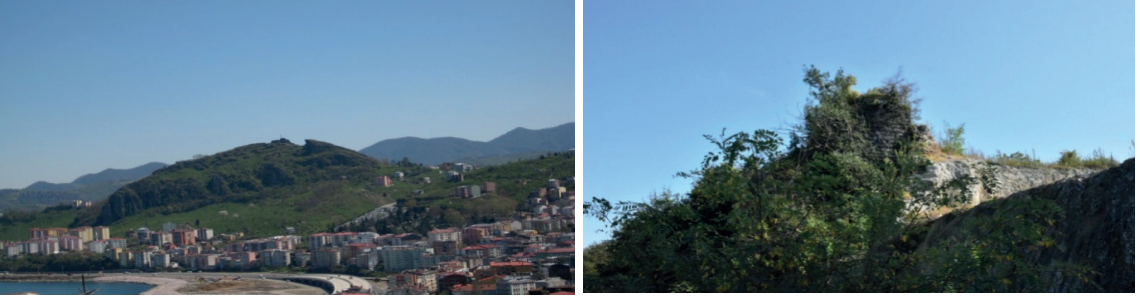
Gedikkaya Kalesi, Giresun il merkezine 5 km doğuda, yarımada görünümü, çevreye hâkim ve denize nazır bir çıkıntı üzerinde kurulmuştur. Burası, topografyası gereği kale işlevi görebilecek güvenlik yapılarının inşasına da uygundur. Giresun Kalesi'nde olduğu gibi sahilde limanların ve bağlantılı yolların güvenliğinin sağlanması amacıyla deniz seviyesinden yaklaşık 150 m yükseğe inşa edilmiştir. İnşa tarihi ve inşa edenleri hakkında ise yeterli bilgi yoktur. Bizantolog Anthony Bryer, yapısal özelliklerine bakarak Miladî 842-1204 yılları arasına tekabül eden *Orta Bizans Dönemi* eseri olabileceğini ileri sürer (Bryer, 2020: 250). Hacimce küçük ama mühim bir güvenlik yapısı olduğu anlaşılan kalenin, Giresun şehrine yapılabilecek saldırıların önünü kesmek, ayrıca denizcilere ve kervanlara işaret ile yol göstermek gibi fonksiyonlarının olduğu ileri sürülebilir (BOA, DH. ŞFR 592: 51).

Kale içindeki şapelin kadim bir yapı olduğuna dair sağlam karine olmasa da Osmanlı döneminde derbent muhafızlarının cami veya mescide dönüştürerek kullandığı kilise yapısının mevcudiyeti, ihtimal dışı değildir. Nitekim Fener Rum Patrikhanesi'nin 1909-1910 tarihleri arasında yaptığı yazışmalarda "Giresun kasabasında Çatakaya (Gedikkaya) nâm mevkiye bulunan münhedim (yıkılmak üzere) Aya Yorgi Kilisesi'nin eski temelleri üzerine müceddeten inşası" şeklindeki ibareler, yapının kadim tarihine atf olarak kabul edilebilir (BOA, ŞD 73: 39; BOA, İ. AZN 94:18; BOA, BEO 3731: 279762; 3660: 274479; BOA, DH. MUI 84: 30).

Söz konusu yapı, muhtemelen ticari ve sosyal hayatın can damarı ulaşım sisteminin son yıllarda rota ve nitelik değiştirmesi üzerine giderek önemini kaybetmiş ve 19. yüzyılın sonlarına doğru sahildeki limanları Karahisar'a bağlayan yeni yolun daha güneyden geçmesi üzerine de metruk bir hal almıştır. Ancak hariçten gelen Hıristiyan nüfusun yörede yerleşip artmasına bağlı olarak dini yapı ihtiyacını karşılama arzusu, yenden kilise inşasını gündeme getirmiş olmalıdır (BOA, ŞD 1782: 1; 1842: 73: 13; 73: 39; BOA, HRT.h 1453).¹⁰

¹⁰ Kale içine planlanan kilise 14 metre uzunluk, 6 metre genişlik ve 12 metre yükseklikte idi (İltar 2021: 56).

Fotoğraf 3a/b. Üzerinde güvenlik yapısı inşasına elverişli olan *Gedikkaya* ve sağda *Kale kalıntısı* (Fotoğraflar: Gökhan Gürnal Arşivi)

Gerek Patrikhane'nin yazışmalarına, 1950'lilerde *Bryer*'in yaptığı çizimlere ve gerekse yapı kalıntılarına bakarak Gedikkaya Kalesi'nin kuzey-güney yönünde yamuk üçgen biçiminde, kesme taştan inşa edildiğini ileri sürülebiliriz (Fotoğraf 3-4). Batı yönündeki giriş kapısında yuvarlak iki kulenin varlığı, ayrıca çevresindeki dik yamacın doğal bir koruma sağladığı ifade edilmektedir (Bryer, 2020: 250-251). 1964'te duvarları ve bir kulesi yıkılarak yakın mevkideki askerî hastane binasının inşasında kullanılmış; daha sonra yapılan müdahalelerle numunesi de kalmamıştır (Fatsa, 2020: 41-43; İltar, 2021: 56). Bu noktada söz konusu yapının Osmanlı tarihinde kullanılıp kullanılmadığı, kullanıldı ise ilişkili olduğu yapıların mahiyetine dair bazı sorular sorulabilir. Giresun'un fethi ve Osmanlı idaresine geçişinden sonra hazırlanan resmi evrakta bu isimde bir kale veya güvenlik yapısından söz edilmez. Ancak aynı mevkide küçük gemilerin sığınabildiği Gelincik Limanı ile buradan denize dökülmekte olan akarsuyun, bazı belgelerde *Boğacak Limanı* ve *Boğacak Deresi* şeklinde anıldığını biliyoruz. Çalış köyü hal-kının görevlendirildiği derbendin adı da vesikalarda yine aynı şekilde yazılmıştır. Esasında *bakacak* tabirinin galatı olan bu kavrama atfen, vadi boyu ulaşım sisteminin başlangıcında bir güvenlik yapısı bulunduğuna dair eski kayıtlarda da bilgilere rastlanmaktadır (BOA, TT 52: 678, 680-681; 387: 762; BOA, KK.d 2697: 90a).¹¹

Fotoğraf 4a/b. Gedikkaya Kalesi ve içindeki şapelin inşa planı (1910) / Gedikkaya Tepesi ve altından şehre gelen yol ve çevresinin 1850'lerde Giresun Kalesi'nden bakılarak yapılmış çizimi (Gedikkaya Kalesi çizim: BOA, İ. AZN, nr. 9/ 18 (19 Rebiulevvel 1328); Manzara çizim: Tahsin Dervişoğlu Arşivi.)

Takip ettiği noktalar tam olarak belirlenememiş olsa da Boğacak Deresi ve Aksu Vadisi içinde şekillenerek ilerleyen güzergâhta birden fazla derbent (karakol) ve onlarla ilişkili vakıf yapılarının varlığına kaynaklarda işaret edilmiştir. Başka bir ifadeyle *Bakacak/Boğacak* tabiriyle tanımlı küçük bir liman, limanın güvenliğini sağlayan olan derbent/karakol, bunlarla bağlantılı Cuma camileri ve hayli aktif bir de karayolu söz konusudur. Gerek askerî birliklerin, hacı kabilelerinin ve yaylalara çıkan sürü sahiplerinin, gerekse iç kesimlerden istihsal edilen madenlerin ve el işi dokumaların sevkiyatı sırasında kullanılan bu yolun özel adı 19. yüzyıl belgele-

¹¹ "Bakacak" kelimesi, ticaret yolları üzerinde güvenlik amaçlı olarak çevreyi bakıp gözetebilecek yüksek yerlere inşa edilen yapılar için kullanılmıştır. 19. yüzyıl belgelerinde de geçen "Gelincik / Boğacak Limanı" ise sahilde Çerkez Burnu'nun doğusundan denize dökülen Boğacak Deresi ağzındaki doğal bir koydan oluşur (BOA, KK.d 2697: 98b; BOA, DH. ŞFR 592: 51; BOA, ŞD 1782:19; Sarıbayraktaroğlu, 1975:101).

Karadenizde Ulaşım Hizmeti Veren Hayrî Kurumlar Bağlamında Emir Süleyman Bey Vakfı ve Bakacak Derbendi

rinde *Karahisar-ı Şarkî Tarihi* şeklinde yazılmış, derbent hizmetlerinin aktif durumuna da dikkat çekilmiştir. Bu bilgiler ışığında meseleye bakıldığında, günümüzde *Gedikkaya Kalesi* olarak bilinen yapının aslında *Bakacak/Boğacak Derbendi* olduğu kuvvetli bir ihtimal olarak karşımızda durmaktadır. Şayet tespitimizde yanılmıyorsak, bu yapı söz konusu ulaşım düzeni içinde Giresun şehrine ve limanlarına yakın stratejik konumu nedeni ile Türklerin bölgeyi iskânından sonra da kullanılmış, ancak eski adı unutulmuş yüksek topografyasına atfen *bakacak* tabiri ile anılmış, giderek de *Boğacak* şekline dönüşmüştür.

Bu durumda eski kayıtlarda belirttiği haliyle Yakup Halife ve hanedanına Süleyman Bey tarafından verilen yol hizmetinin başlangıç noktası *Bakacak/Boğacak Derbendi*, yani Gedikkaya Kalesi'dir. Varlığına tarihi vesikalarda işaret edilen Vanazıd, Kızılöz, Şimşir ve Şemseddin derbentleri ile bağlantılı olan ulaşım sistemlerinin Giresun şehri ile irtibatı da bu yapı üzerinden sağlanmıştır (BOA, TT 52: 677,670; 288: 724,731-732, 737, 752; 255: 509; 557: 29). Söz konusu yolu kullanan insanların şehre girmeden önce uğradıkları son vakıf yapılar ise *Kayadibi Camisi* ve onun imareti durumundaki *Derviş Murad Zaviyesi*'dir. Eldeki mevcut verilere bakarak bu kurumların, Yakup Halife Zaviyesi ve Bakacak Derbendi ile olan ilişkisini de aydınlatmaya çalışalım.

Fotoğraf 5. 1970'li yıllarda Gedikkaya Kalesi'nin kulelerden biri ve arka planda Giresun Adası (Fotoğraf: H. Gazi Menteşeoğlu Arşivi)

Adını çevresinde kurulduğu Gedikkaya'dan alan Kayadibi köyü, Giresun Kale şehrinin Türkler tarafından abluka altına alınmaya başlandığı yıllarda doğuda Boğacak Deresi, kuzeyde deniz, batıda Kale surları ve güneyde de dağlık alanlara kadar yayılan coğrafyayı kapsayacak şekilde iskâna açılmıştır. Kayadibi Camisi ile Derviş Murat Zaviyesi de köyün sahile yakın kesiminde eski kara yolu üzerinde kurulmuştur. Osmanlı idaresine geçildikten sonra yapılan 1486 tarihli tahrirde Kayadibi köyü anılmasına rağmen nüfusu veya vakıf yapılar hakkında bilgi verilmez.

Bu konuda en sağlam bilgilere 1515 tarihli tahrir defterinde rastlanır. Bu deftere göre Kayadibi köyü halkından Hüseyin oğlu Hacı Abdullah Fakı ile oğlu Ramazan Fakı, *Kayadibi Camisi* denilen yerde imam-hatip, Derviş Seydi oğlu Derviş Murad muhtemelen camiye yakın mevkideki zaviyenin aş evinde şeyhlik (mütevellilik) yapmaktadır. Ayrıca Seydi Ahmed adlı şahıs da Yakup Halife zaviyesinde; yine 1554'te Yakup oğlu Turakhan adlı başka bir şahıs da Guraba (Yakup Halife) Camisinde hatip olarak görevlendirilmiştir (BOA, TT 52: 618; 387:751, 761; 288: 717-720). Yani Kayadibi halkıyla Yakup Halife adına işletilen yol sistemi ve vakıf kurumlar arasında organik bir bağ uzun süredir söz konusudur.

Kayadibi Camisi, 16. yüzyılın sonlarına doğru yıkılıp yenilenmiş, bu işe öncülük eden ve Hacı Abdullah Fakı'nın da Ramazan adlı oğlundan torunu olan Hacı Hüseyin Efendi'nin adıyla anılır olmuştur. 17. Yüzyılın

sonlarında ise söz konusu cami etrafında oluşan iskân mahalli, Kayadibi köyünden ayrılarak Hacıhüseyin Mahallesi adıyla müstakil hale getirilmiştir (Fatsa, 2021: 123-145). Seyyah Hommaire tarafından 1850'li yıllarda hazırlanmış olan gravürde, Hacıhüseyin Mahallesi, söz konusu vakıf yapılarla Gedikkaya Kalesi arasındaki bağlantı yolu da net olarak gösterilmiştir (Fotoğraf 4b).

Fotoğraf 6. Yakup Halife Türbesi ve Hacı Hüseyin Camisi

Öyle anlaşılıyor ki, Boğacak Derbendi yakınlarında Kayadibi (Hacıhüseyin) Camisi, Yakup Halife Derbendi yakınlarında ise Ordu (Süleyman Bey) Camisi tarih boyu önemli birer toplanma alanı ve dinî sosyal tesis olarak görev yapmış-tır. Başka bir deyişle, Giresun şehrinden çıkıp Karahisar'a ulaşan umumi yolu kullananların güvenlikleri derbentler marifetiyle sağlanırken, *ibadet* ve *iaşe* işleri de bu yolun belli noktalarına tesis edilen Cuma camileri ve zaviyeler/imaretler sayesinde halledilmiştir.

Sonuç

Netice itibarıyla Anadolu'nun kuzeyinden geçen tarihi İpekyolu'nun Şebinkarahisar'dan Karadeniz sahillerindeki limanlarla irtibatını sağlayan ulaşım düzeni, Türklerin bölgeyi fethi ve iskânı sürecinde de aktif olarak kullanılmıştır. Bu süreci yöneten Süleyman Bey, henüz merkezi idareyi temsil edecek kurumlar teşekkül etmediği için yolun güvenliğinin sağlanması, bakım ve onarımının yapılması, ayrıca yolculara beslenme ve barınma imkânı sağlanması gibi işleri de halk üzerinde derin etkisi bulunan dinî şahsiyetler ve vakıf kurumlar marifetiyle gerçekleştirme yoluna gitmiştir.

Yakup Halife adlı dervişin manevî şahsiyeti adına oluşturulan bu düzen, Osmanlıların bölgeye hâkim oluştundan sonra beliren Safevî tehdidini önleme mücadelesinde de kritik düzeyde rol üstlenmiştir. Bu yüzden söz konusu yol üzerindeki cuma camileri, zaviyeler, köprüler, geçitler ve *derbent* denilen garnizonlar sürekli tahkim edilirken, Yakup Halife'nin *ehl-i velâyet* ve *sâhib-i kerâmet* biri olduğu, ayrıca Peygamber neslinden geldiği resmen belirtilerek toplumsal psikoloji konsolide edilmeye çalışılmıştır. Bu nedenle de Yakup Halife hanedanına ve Emir Süleyman Bey'in nesline mensup insanlar söz konusu yolu çevreleyen köy ve mezralara yerleştirilmiş; *derbentçi*, *köprücü*, *meremmetçi*, *zaviyedâr* ve *mülâzımân-ı câmi* şeklinde anılan görevlere getirilmiştir. Yine aynı ulaşım güzergâhında ihtiyaç duyulan noktalara da camiler ve zaviyeler tesis edilerek, yolcuların *ibadet* ve *iaşe* ihtiyaçları karşılanmaya çalışılmıştır.

Öte yandan Giresun'un 5 km doğusuna ticaret limanlarının ve yolların güvenliğini sağlamak için Bizans döneminde inşa edildiği anlaşılan Gedikkaya Kalesi, *Boğacak Derbendi* adıyla Osmanlı idaresine geçtikten sonra da bu yolla bağlantılı olarak kullanılmaya devam edilmiştir. Kayadibi köyünde (Hacıhüseyin Mahallesi'nde) tesis edilen cami ile zaviye de sistem içinde uzun süre hizmet vermiştir. Böylece kamu hizmetlerinin önemli bir kısmı fetih ve iskân sürecinden başlayarak asırlarca vakıf kurumlar marifetiyle yürütülebilmektedir.

Kaynaklar

A. Arşiv Kaynakları

1. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Tapu Tahrir Defteri (TT): 52, 255, 288, 387, 557.

Kamil Kepeci Defter (KK.d): 2697.

Maliyeden Müdevver Defter (MAD): 288.

Mühimme Defteri (A. DVNSMHM. d): 115 / 2609; 145 / 187.

Saderet Mektubi Umum Vilayât (A. MKT. UM): 808 / 13.

Bâb-ı âli Evrak Odası (BEO): 3731 / 279762; 3660 / 274479; 2361 / 177057; 3278 / 245838.

Saderet Mektubi Mühimme Kalemî Evrakı (A. MKT. MHM): 320 / 82.

Cevdet Evkaf (C.EV): 166 / 8299.

Cevdet Adliye (C. ADL): 81 / 4860.

Dâhiliye Nezareti Şifre Kalemî Evrakı (DH. ŞFR): 592 / 51.

Dâhiliye Muhaberât-ı Umumiye İdaresi Evrakı (DH. MUI) :84 / 30.

Dâhiliye Tesri-i Muamelât ve Islahat Komisyonu (DH. TMIK-S): 54 /38.

Dâhiliye Nezâreti Mektubi Kalemî (DH. MKT): 1481 / 38; 1471 / 106; 1724 / 81.

Evkâf-ı Hümâyûn Evkâf Defteri (EV.d): 15200 / 1, v. 2b.

Şûra-yı Devlet (ŞD): 73 / 39; 1858; 1782 / 1; 1842 / 13; 1782 / 19.

Haritalar (HRT.h): 1453 (29 Zilhicce 1300).

Maliye Nezâreti Mesarifât Defteri (ML. MSF.d): 16784.

İrade Adliye ve Mezahi (İ. AZN): 94 / 18.

Yıldız Perakende Umumî (Y. PRK. UM): 20 / 101; No. 6 / 33.

2. Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyud-ı Kadime Arşivi (TK)

Tapu Tahrir Defteri (TT): 43.

3. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA)

Vakıf Defteri (VD): 1105 /119, s. 229; 2113, s. 333-334.

B. Araştırma ve İnceleme Eserler

Aziz b. Erdeşir-i Esterebâdî (1990). *Bezm u Rezm (Eğlence ve Savaş)*. Çev. Mürsel Öztürk. Kültür Bakanlığı Yay. Ankara.

Barkan, Ömer Lütfi. (1942). "İstila Devrinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler». *Vakıflar Dergisi*, (II), 279-303.

Bozalioğlu, İsmail. (1997). "Giresun'da Osmanlı Dönemine Ait Tekke ve Zaviyeler". *Giresun Tarihi Sempozyumu (24-25 Mayıs 1996)*. Giresun Belediyesi Yayınları. İstanbul. 400-401.

Bryer, Anthony ve David Winfield (2020). *Karadeniz'in Ortaçağ Dönemi Eserleri ve Topografyası*. Çev. İsmail Köse. C. I. TTK. Yay. Ankara.

- Clavijo, Ruy Gonzales (1975). *Timur Devrinde Semerkant'a Seyahat*. Çev. Ömer Rıza Doğrul. Köprü Kitap. İstanbul.
- Dervişoğlu, Tuncer ve Ali Işık (2011). *Ey Gidi Giresun*. Özyurt Matbaacılık. Ankara.
- Emecen, Feridun M. (2015). "Tarihi Bir Liman Kenti", *Geçmişten Günümüze Giresun*. (Ed. M. Fatsa). İstanbul. Giresun Valiliği Yayını, s. 15-17.
- Emecen, Feridun M. (2018). "XIV. Asır Doğu Karadeniz Tarihi'nden Bir Safha: Hacımiroğulları, Giresun ve Kuşdoğan Bey İlişkisi Hakkında Neler Biliyoruz?". *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*. Trabzon. Sayı: 25, s. 133-144.
- Fatsa, Mehmet. (2017). *Karadenizde Zaviyeler (15-17. Yüzyıl)*. Arı Sanat Yay. İstanbul.
- Fatsa, Mehmet (2017). *YavuzkemaI Yöresi*. YavuzkemaI Belediyesi Yayınları. İzmir.
- Fatsa, Mehmet (2020). *Kurumları ve Yapılarıyla Giresun Şehri (Osmanlı Dönemi)*. Giresun Belediyesi Yay. İstanbul.
- Fatsa, Mehmet (2021). "Giresun Şehrinin İslamlaşma Sürecinde İki Öncü Şahsiyet: Hacı Abdullah Fakı ve Derviş Murad". *İdrak Dini Araştırmalar Dergisi*, (1), 123-145.
- Halaçoğlu, Yusuf (2003). *Osmanlılarda Ulaşım ve Haberleşme Menziller*. İlgı Kültür Sanat Yay. Ankara.
- İltar, Gazanfer (2021). *Giresun'da Tarihi Bir Yerleşke Zeytinlik*. Giresun Valiliği Yay. Giresun.
- İnalçık, Halil (2003). *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*. Yapı Kredi Yay. İstanbul.
- Orhonlu, Cengiz (1990). *Osmanlı İmparatorluğunda Derbent Teşkilâtı*. Eren Yay. İstanbul.
- Sarıbayraktaroğlu, Mehmet Şakir (1975). *Osman Ağa ve Giresun Uşakları Konuşuyor*. Kardeş Matbaası. İstanbul.
- Yavuz, Kamil (2021). *Ordu Yöresi Bibliyografyası*. Ordu Büyükşehir Belediyesi Yay. Ankara.
- Kuruca, Nazım ve Mustafa Cin (20199). *Giresun İli Bibliyografyası*. Giresun Üniversitesi Yay. Giresun
- Pakalın, Mehmet (1983). *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. C. I. Milli Eğitim Bakanlığı Yay. İstanbul.
- Sümer, Faruk (1992). *Tirebolu Tarihi*. Tirebolu Kültür ve Yardımlaşma Derneği Yay. İstanbul
- Şemseddin Sami (1317). *Kamus-ı Türkî*. İkdam Matbaası. İstanbul.

Evkaf-ı hanedân-ı mefhar'ül arifin Yakub Dede ma'a câmi'-i hod

an karye-i Çatak ki hâric-i ez defter yâfte şod hâne bennak 3, caba19, mücerret 1; an karyei Guraba: hâne bennak 4; an karye-i İklikçi: hâne caba 5, mücerret 3; an karye-i Eyrigeriş: hâne bennak 14, caba 6; an karye-i Arpa ki hâric-i ez defter yâfte şod: hâne bennak 14, caba 8, mücerret 2, asiyâb 2, yuvay-ı bâz 1 kıt'a.

Cem'an: karye 5; hâne: bennak 35, caba 38, mücerret 5; asiyâb 2; yuvay-ı bâz 1 kıt'a

Hâsıl: 2.067

Mezkûr Yakub Halife, ehl-i velâyet ve sâhib-i kerâmet kimesne olmağın, Çepni beğlerinden Süleyman Beğ zikrolan karyeleri mezkûr Yakub Halife'nin hânedânına ve câmiine vakf idüb kadîmden ilâ yevminâ hâzâ. Bunlardan öşr ve rüsûm aluna gelmeyüb sâir Bakacak Derbendi'ne Yakub Halife ve Süleyman Halife Köprüsü'ne hizmet idüb ri'âyet olunu gelmişler. El-hâletü hâzihî Trabzon Vilâyeti tecdîd-i defter olub zikr olan karyelerde mezbûr Yakub Halife akrabâsından kimesnelerün ba'zı bennâk ve ba'zı caba kayd olunup rüsûm-ı şer'iyye ve örfiyye vaz' olub iki bin yüz altmış akçe ber vech-i serbest ve mefrûzü'l-kalem hâsıl bağlanub; Hânedân-ı mezkûreden her kim şeyh olursa âyendeye ve revendeye hizmet idüb ve avâriz vâki' oldukça avârizâtдан emîn olub bunların öşrüne ve rüsûmuna ve arûsiyesine ve cerâimine ve doğan yuvasına ve kurbanına ve kışlağına ve yaylağına sancak beğinden ve sübaşından ve çeribaşından ve gayriden kimesne vechun mine'l-vücûh dahl u ta'arruz itmeye deyü emr olunduğu sebebden Defter-i Cedîd-i Sultânî'ye kayd olundu."

Belge-2: Yakub Halife Derbendine yapılan 1515 tarihli bir görevlendirme (TT, nr. 52, s. 668)

بسم الله الرحمن الرحيم
الحمد لله الذي جعلنا من عباده المخلصين
الذين هم خير خلق الله
والذين هم خير خلق الله
والذين هم خير خلق الله
والذين هم خير خلق الله

تکودرت مده لونه طقوت توکنته بعمو فلینه کو بولست کو بروجی لولوب دتقوت بلیت
ه دینت نام ه دینت جیس دمر بچیس اولد تاقی سینه بر قرار بیج کو بروجی ددر بیدنی سینت
لوندی مال لایح دکر لولده هیزمن له لریه لر عولرقن تکلیف ولیند بولدی لولند ک

"Karye-i Barça tâbi'-i Çepni

Hane: bennak 25; caba: 6; mücerret 6; âsiyâb 2; yuvay-ı atmaca kıt'a 1; mezra'a: 1; zemîn: 1.

Mezkûr karyeden on dokuz nefer kimesne Yakub Halife köprülerine köprücü olub Yakub Halife Derbendi'nin derbentçisi ve meremmetçisi oldukları sebepten ber-karar-ı sâbık köprücü ve derbentçi ta'yîn olundular mâdâmki zikr olunan hizmeti edâ ideler avarız teklîf olunmaya deyu emr olundu"

